

Ahmatova'nın Şiirlerinde II. Dünya Savaşı

Zeynep Günal*

ÖZET

II. Dünya Savaşı, Sovyet Rusya'nın tarihinde en derin iz bırakan olaylardandır. Bu nedenle pek çok sanat yapıtının temel konusu olmuştur. Ünlü Rus şairi Anna Ahmatova da ülkesinin savaş zamanı yaşadığı zorlukları, acıyı ve zamansız ölümleri şiirlerinde yansıtmıştır. Şairin bu kanlı yılları anlattığı şiirleri üç döneme ayırmak mümkündür: savaş zamanı Leningrad, Taşkent yılları ve eve dönüş. Savaş konulu şiirlerinin en önemli özelliği, şairin Rus askerlerine ve halka verdiği cesaret duygusu ve gelecek kuşaklar için duyulan derin endişedir. Ahmatova'nın Taşkent doğasını ve yaşamını anlattığı şiirler ise bülbülleri, gülleri, laleleri, kavak ağaçları ve 'farklı biçimde gökyüzüne serpilmiş yıldızları' ve mehtabıyla egzotik ve renkli bir doğu tablosu oluştururlar. Şairin Leningrad'a döndüğünde kaleme aldığı şiirleri ise hem zafer coşkusu, hem de kayıplar için duyulan kederle doludur. Ahmatova'nın deyişiyle "kavuşmak ayrılıktan daha zor"dur.

ABSTRACT

The Second World War is one of the most important events in the history of the Soviet Union. As a result it became a basic theme in Russian literature and in almost every part of Russian culture. The famous poet Anna Akhmatova also described these bloody times and the life of the people of her country during these years. It is possible to separate her war poetry into three parts: Leningrad in war, the Tashkent years and coming home. The most important characteristics of her war poetry are courage, with which she tried to inspire Russian troops and the public, and fear for the next generations. Courage and fear make an interesting and a contrasting pair. On the other hand, the Tashkent poems in which Akhmatova describes roses, tulips, nightingales, poplars and the 'different positions of stars' and moon in the sky, make an exotic and colourful picture of the east. The poetry, which she wrote when she

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Ab. Dalı.

came to Leningrad, is full of enthusaism for the victory and of sadness for the millions of losses. In her words "meeting is worse than parting".

II. Dünya Savaşı'nın, Sovyet Rusya'nın tarihinde en derin iz bırakan olaylardan olduğu bilinen bir gerçektir. Yaklaşık yirmi milyon Rus'un öldüğü II. Dünya Savaşı ülkenin, sanat yaşamının da temel konuları arasında yer aldı. Belki de savaşın halk üzerindeki acı etkilerini birebir yansıtan en önemli sanat dalı edebiyat olmuştur. Stalin rejimi sırasında susturulmaya, ikinci sınıf sanatçı gibi gösterilmeye çalışılan sanatçıların bir kısmı 20.yy ın bu en kanlı kırklı yıllarında halka gerek yapıtları gerekse radyo konuşmaları aracılığıyla moral ve cesaret vermeğe çağırıldılar.

Konstantin Simonov'un "Bekle Beni" (Jdi menya, 1941) adlı şiiri radyolarda sık sık okunurken, Boris Pasternak Rus askerini "Cesaret" (Smelosf, 1941) şiirinde şu mısralarla övüyordu:

*Kuşatılmış şehirlerin
Adsız kahramanları
Sizleri yüreğin yüreğinde saklayacağım,
Mertliğiniz sözcüklerin de üstünde.*

*İşte zafer kazanan böyle doğuyor,
Zafer sizi yığınlarca başın üzerinde
Kartalların ve yıldırım sevenlerin
Tapınağına böyle taşıyordu.¹*

Bolşevik devriminden sonra 1922'de ülkesini terk eden, ancak 1939 yılında geri dönen ve 1941'de devletçe Yelabug'a yerleştirilen Marina Tsvetayeva da şiirlerinde savaşı anlatmıştır. Savaşı Rus çağdaşlarından önce Paris'te karşılayan Tsvetayeva, Fransızlar için yazmış da olsa Alman işgali karşısındaki tepkilerini:

*Ey halk ölmeyeceksin!
Tanrı seni koruyacak!
Yüreğinle bomba oldun
Göğsünle granit²*

mısralarıyla dile getiriyordu. Rusya'da Yelabug'dayken askerleri ve halkı cesaretlendiren yeni savaş şarkıları üzerine yaptığı yorum çok kısa ama net

¹ Pasternak, Boris: Sob. soç. v pyati tomah, tom II, Hud.Lit., Moskva 1989, s.43-44.

² Tsvetayeva, Marina: Sob. soç. v semi tomah, tom 2, Ellis Lak, Moskva 1994, s.362.

ve umutsuzlukla doludur: "Bu tür zafer şarkıları çok söyleniyor, ama Almanlar ilerleyip duruyor."³

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki gelişiminin görgü tanığı olan ünlü gazeteci yazar İlya Erenburg, savaş Rusya'ya sığırdığında yazılarında artık kendi halkını saran atmosferi yansıtmaya çabalıyordu. "Ayakta Kalacağız" (Mı vıstoim, 18 Eylül 1941) başlıklı çalışmasında: "Rusya artık asker kaputuna büründü. Kamyonlarda sallanıyor, yolları adımıyor, dört tekerlekli arabalarda tıkrıyor, yük vagonlarında uyuyor"⁴ demektedir.

Bu yoğun ortamı soluyan ve yaşananları sonsuzlaştıran bir başka kadın sanatçı ise 20. yy in en büyük Rus kadın şairlerinden olan Anna Andreyevna Ahmatova'dır. Ahmatova'nın yirmi iki yıl boyunca üzerinde defalarca çalıştığı ve pek çok prototipin bulunduğu ünlü poeması "Kahramansız Poema" (Poema bez geroya) dışında bu yılları anlattığı şiirlerini savaş zamanında Leningrad, Taşkent yılları ve eve dönüş olarak üç döneme ayırabiliriz.

Savaş Zamanı Leningrad

*Çocuklara yemin ediyoruz, yemin ediyoruz mezarlara
Kimse zorlayamayacak bizi boyun eğmeye düşmana*⁵

Bilindiği gibi Sankt Peterburg, Sovyet Rusya dönemindeki adıyla Leningrad, özellikle 19. yy .dan itibaren edebiyat dünyasının merkezi olan bir şehirdir. Ahmatova da adı Leningrad'la özdeşleşmiş sanatçılardandır. Şairin "benim şehirim" dediği Leningrad'daki macerası henüz bir yaşındayken, babasının buraya tayin edilmesiyle (1890) yerleştikleri Çar Köyü'nde başlar. Pek çok edebiyat incelemecisinin vurguladığı üzere, Çar Köyü Ahmatova'ya esin kaynağı olmuştur. Çünkü M. Lomonosov, G. Derjavin, N. Karamzin, A.S. Puşkin ve Ahmatova'nın çağdaşı simbolist şair İ. Annenski gibi Rus edebiyatının önde gelen sanatçıları, buranın edebiyat tarihini oluşturmaktadır. Ahmatova'nın Çar Köyü'nde başlayan Peterburg-Leningrad yaşamı şehrin merkezindeki Mramorniy Dvoret, Fontanka semtindeki Fontanniy Dom ve Krasnaya Konnitsa'daki bir başka apartman dairesinde devam eder.

Ahmatova çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği savaş öncesi Peterburg'unu "Şehir" (Gorod, 1957) başlıklı otobiyografik yazısında

³ Şveytsar, Viktoriya: Bit i bitie Marini Tsvetayevoy, SP İnterprint, Moskva 1992,s.494.

⁴ Erenburg, İlya: Soç. v pyati tomah, tom 5, Gosud. İzd. Hud.Lit., Moskva 1954, s.749.

⁵ Ahmatova, Anna: Sob. soç. v şesti tomah, kniga pervaya 2, Ellis Lak, Moskva 1999, s.8.

büyüleyici bir dille anlatır: "Peterburg'u çok erken dönemden, 90'lı yıllardan itibaren anımsıyorum. Aslında bu Dostoyevski'nin Peterburg'uydu. Bu tramvay öncesi, atlı, at arabalı, gürültülü patırtılı, gıcırtilı, kayıklı, baştan ayağa evlerin mimarisini acımasızca gizleyen levhaların asılı durduğu bir şehirdi... Ve Neva üzerinde gemileri olan bir şehir."⁶ Bu anı nitelikli yazının ikinci bölümü olan "Şehir Konusuna Devam"da (Dal'se o gorode, 1957), şair masalsi anlatımını sürdürmektedir: "Çatıların üzerinde tüten duman. Peterburg'un Hollanda tarzı sobaları. (...)Şiddetli soğuklarda çıkan Peterburg yangınları. Şehir gürültüsünün bastırdığı çan sesleri."⁷ Böylesine tatlı anılarla dolu şehirde, Alman ordularının şehir kapılarına dayanmasıyla, savaş rüzgarları esmeye başlar. 1941 Ağustosunda Leningrad-Moskova arasındaki demir yolu bağlantısı, Eylül ayında ise kara yolu bağlantısı kesilir. Şehir artık kuşatma altındadır ve havada düşman uçakları uçmaktadır. Çeşitli nedenlerle orduya çağırılmayan binlerce Leningradlı gönüllü olarak cepheye gider. Savaş öncesi şehirde 345 yazar yaşarken, savaş sırasında bu sayı 93'e düşmüştür. Aralarından 43'ü orduda, 7'si donanmada görev almış, bir kısmı şehrin boşaltılması sırasında ayrılmış, 56'sı ise açılan ateş sonucu ya da açlıktan ölmüştür.⁸ Erkeklerin büyük bir kısmı cepheye olduğu için kadınlar ve genç kızlar silah ve mermi fabrikalarında çalışmaya başlamışlardır. Siper kazanlar ve geceleri nöbet tutanlar yine onlardır. Leningrad'daki bu seferberlik atmosferi şairin şu dizelerinde dile gelir:

*Bırak sinyal ışığı sönmüş olsun,
Ve şehir görülmemiş karanlığın içine gömülsün,
Leningrad'ın sesi diyor ki bize:
-Çalışmaya ve savunmaya hazırım⁹*

Eylül 1941

Burada, halkın düşmana teslim olmama ve şehri her türlü zor şart altında savunma kararı anlatılmaktadır. Aynı zamanda halk tek bir vücut olmuştur ve adı Leningrad'dır. Ahmatova "Leningrad'da İlk Uzak Menzilli" de (Perviy dal'noboyniy v Leningrade) ise, savaşın soluğunun ne denli soğuk olduğunu gösterir. Şehrin her zamanki koşuşturması sırasında, her şey birdenbire değişir. Nedeni bir sestir: ilk uzak menzillinin sesi. Şair bu sesi, coşkulu çayırlara bahar yağmurları taşıyan nemli bulutların arasındaki şimşegın gürültüsüyle kıyaslar. Oysa söz konusu olan doğaya yaşam veren

⁶ Ahmatova, Anna: Soçineniya, tom II, Panorama, Moskva 1990. s. 278.

⁷ A.g.y.:s.279.

⁸ Hrenkov, Dm.: Anna Ahmatova v Peterburge, Petrograde, Leningrade, Lenizdat 1989, s. 129-134.

⁹ Ahmatova, Anna: Sob. soç. v şeşti tomah, kniga pervaya 2, Ellis Lak, Moskva 1999, s.13.

bahar değil, savaşın ölüm getiren yüzüdür. Ahmatova çocukların ölümünden söz ederek dramatik öğeyi yoğunlaştırır ve şiiri sonlandırır:

*Ve insanın panik içindeki kulağı
İnanmak istemiyordu
Sesin nasıl büyüyüp yayıldığına,
Nasıl kayıtsızca ölüm getirdiğine
Benim çocuğuma.¹⁰*

4 Eylül'den sonra 1941, Leningrad, Aralık 1942 Taşkent

Benim çocuğuma sözcüğünün, şiirin sonunda tek başına yer alması ve bir çift sözcükle sağlanan ani bitiş okuyucu üzerinde uzak menzillinin hedefine ulaştığı an gibi derin bir darbe etkisi bırakmaktadır. Şiirin Rusça orijinalinde, *benim* sözcüğünün sona alınması da dikkat çekicidir. Burada sanki düşman karşısında tüm çocukları sahiplenme isteği ve kadere isyan vardır.

Elbette bu ilk silah sesinin ardından devam eden bombardımanlar bir süre sonra, şehirde elektriğin kesilmesine ve yiyecek stoku yok edildiği için açlığın başlamasına neden olur. Açlığın boyutları öyle bir noktadadır ki, Almanlar Ahmatova'nın vurguladığı gibi kimsenin umurunda değildir. Şehir halkı açlıktan kedi ve fare yemeğe başlamıştır. Ahmatova'nın genelde kendisine fazla dikkat etmediği, hatta yemekle arasının iyi olmadığı hakkındaki çalışmalarında kimi zaman vurgulanır. Bu nedenle dostlarının yardımını olmasa açlıktan ilk ölenler arasında yer alabileceği olasılığından söz edilmektedir. Böylesine zor bir dönemde Ahmatova'nın yiyecek bir şeyi yokken ünlü edebiyat bilimci Tomaşevski'nin ailesi ona yardım elini uzatır. Tomaşevski'nin kızı şaire her gün yemek getirmektedir.¹¹ Ahmatova savaş kadar açlığın getirdiği ölümü:

*Derinlerden geliyormuşçasına "Ekmek"
Diyen çığlıklar
Göğün yedinci katına ulaşıyor.
Ama bu acımasız bir gökyüzü.
Ve tüm pencerelerden bakan-ölüm.¹²*

28 Eylül 1941 Uçak, Ekim-Kasım 1941 Taşkent

dizeleriyle anlatır. Bu savaş yılları Ahmatova için pek çok bakımdan zor geçmiştir. Çünkü yapayalnız yaşamaktadır. Üçüncü eşi Sanat Tarihi

¹⁰ Ahmatova, Anna: a.g.y., s.10.

¹¹ Hrenkov, Dmitri: a.g.y., s.133.

¹² Ahmtova, Anna: a.g.y., s.12.

profesörü Punin'den yeni boşanmıştır, oğlu ünlü tarihçi Lev Gumilyov ise Stalin tarafından sürgüne yollanmıştır. Ahmatova bu zor dönemi tek başına atlatmaya dayanamayacağı için, Fontanka'daki evinden ayrılarak Tomaşevski ailesiyle birlikte yaşamaya başlar. Bir süre sonra Tomaşevski'lerin yaşadığı apartmanın görevlisinin bombardıman sırasında öldüğü anlaşılınca, şair onun bodrum katındaki dairesine yerleşir. Olga Berggolts'un bilgilerine göre bodrum katındaki bu daire karanlıktır, Dostoyevski'nin romanlarına özgü bir havası vardır. Ahmatova bir köşede şalına sarınmış, gözleri içine çökmüş bir halde ürkek, aç ve hasta oturmaktadır.¹³ Bu durumuna rağmen, her an yardımına gelecek ve bombardıman sırasında yanında olabilecek insanların varlığından memnundur. Ahmatova savaş sırasında çektiği tüm zorluklara ve korkulara rağmen cephe gerisinde hiç de pasif kalmamıştır. Otobiyografik bilgilere baktığımızda sanatını halk yararına, cephe gerisinde ve cephede moral vermek amacıyla kullandığını görüyoruz. "Leningradskaya Pravda"nın 19 Temmuz 1941'de çıkan sayısında Rus kadınlarına, askerlerine ve Leningradlılara:

*Düşman sancağı
Eriyecek duman gibi,
Gerçek arkamızda
Zafer bizden yana.¹⁴*

sözleriyle seslenmektedir. Şair ayrıca aynı günlerde kadınların düzenlediği bir mitingde konuşma yapmayı da planlamıştır. Ancak hastalandığı için mitinge katılamaz, bunun üzerine miting konuşması radyoda yayınlanmak üzere ünlü mizah yazarı M. Zoşçenko'nun evinde kayıt edilir. Kayıt Moskova'ya gönderilir ve buradan tüm ülkeye yayın yapılır. Rus edebiyat bilimcilerine ve Ahmatova uzmanlarının belirttiği üzere, radyo konuşmasının metni elde yoktur. 1964'de şair bu olayı anımsadığında, metni O. Berggolts'un kaleme almayı çok istediğini ancak "olanaksız, Ahmatova'nın Leningrad'ı savunduğunun bilinmesine izin vermek olanaksız" dendiğini belirtir*. Bunu şairle yönetim arasındaki sorundan kaynaklandığı düşünülebilir. Bununla birlikte kaydı yapan Berggolts'la Makagonenko'nun aklında kalanlarla oluşturulmuş metne göre şair halka: "...Bir aydan fazladır düşman şehrimizi esaretle tehdit ediyor. . . . Bütün yaşamım Leningrad'la bağlantılı, Leningrad'da şair oldum, Leningrad benim şiirlerimin nefesi oldu. . . . Şimdiden tıpkı sizler gibi Leningrad'ın asla faşist olmayacağına ilişkin sarsılmaz inançla yaşıyorum. Bu inanç, bende

¹³ Hrenkov, Dm.: a.g.y., s.134,

¹⁴ Ahmatova, Anna: a.g.y., s.7,

* Bkz. A.Ahmatova, sob.soç v 6 tomah, kniga pervaya 2, "Ellis Lak", Moskva 1999, s.261.

abartmadan ve kahramanca Leningrad'ı savunan ve buradaki günlük, insana yakışır yaşamı ayakta tutan Leningrad'lı kadınları gördükçe güçleniyor" demektedir.¹⁵

Gerçekten Almanlar tarafından talan edilen Leningrad'ın halkının cesarete, morale ihtiyacı vardır. Halk bombardıman ve top atışlarından korunmak için siperler kazmaktadır. 1941 yılının Haziran ayından itibaren özellikle elli yaşın altındaki erkeklerle kırk beş yaşın altındaki kadınlara Leningrad etrafında bir savunma hattı oluşturma yükümlülüğü getirilir. Ansiklopedik bilgilere göre bu işte 475 bin kişi çalışmış, Temmuzdan Aralık ayına kadar 27 bin kilometrelik siper ve 626 kilometrelik tank hendeği kazılmıştır.¹⁶ Şair bir dörtlüğünde bu olağanüstü çabadan söz eder:

*Kaz küreğim
Çınla kilisemin çanı!
Barış dolu tarlalara
Bırakmayacağız düşmanı¹⁷*

Elbette şairin bu sözleri cesaret ve umut doludur. Siper kazan halkın seferberliğini dile getirirken, kilise çanı onları koruyan manevi gücün sembolüdür. Bu çan, çınladığı sürece herkese Leningrad'ın ayakta durduğunu ve orada yaşamın devam ettiğini kanıtlayacaktır. Son iki dizede ise düşmanın Rusya'da daha fazla ilerleyemeyeceğine ilişkin söz verilmektedir.

Ahmatova'nın savaş sırasında cephe gerisi seferberliğine aktif biçimde katıldığı, konuyla ilgilenenlerin bildiği bir gerçektir. Şair geceleri elinde gaz maskesiyle nöbet tutar, hatta Letniy Sad'daki (Yaz Bahçesi) heykellerin koruma amacıyla toprağa gömülmesine yardım eder. "Nox. Letniy Sad'daki 'Gece' Heykeli" şiirinde bu konu anlatılır. "Gece" 18. yy .da heykeltıraş D. Bonnats tarafından yapılmıştır. Bonnats yapıtında geceyi çiçeklerden yapılmış bir taç takan, yıldızlarla bezeli şala bürünmüş, belinde yarasa ayaklarının dibinde ise baykuş bulunan genç bir kadın olarak betimlemiştir. Ahmatova şiirinde geceyi birebir resmeder. Ona canlı bir varlık hatta kendi kızımıymışçasına "zavallı gece", "zavallı kızım" gibi sevecenlik ve acımayla seslenir ve onun toprağa gömüldüğü anı anımsar. Şair "gece"nin yanındaki diğer heykellerden de söz eder. Şarap tanrısı Dionisos'un çanağı artık boştur. Boş çanak, bir anlamda mutlu ve huzurlu günlerin sona erdiğini

¹⁵ Ahmatova, Anna: a.g.y.,s.260-261.

¹⁶ A.g.y: s.406.

¹⁷ A.g.y.:s.9.

göstermektedir. Aşk heykelinin gözleri ise ağlamaklıdır, çünkü seven ve sevilen pek çok insan savaşta ölmektedir. Şiirin en dramatik, hatta derin etki bırakan dizeleri yine sonda yer alır. Bu Ahmatova'nın savaş dönemi şiirlerinin bir kısmı için tipik bir tutum sayılabilir. Belki de bunun nedeni Ahmatova'nın acıyla, gözyaşıyla ve ayrılıklarla dolu savaş yıllarını sözün gücüyle unutulmaz kılma ve tüm Rusya'nın soluduğu korkunç atmosferi vurucu bir tutumla aktarma isteğidir. Şair şiirini "Şehrimizin üzerinden geçenler, senin korkunç kız kardeşlerindir"¹⁸ sözleriyle noktalar. "Gece" heykelinin korkunç kız kardeşleri elbette, Leningrad'ın uçaklarla bombalandığı gecelerdir.

28 Eylül 1941'de hükümetin özel emriyle bazı bilim adamları, kültür emekçileri ve yazarlar savaş uçaklarıyla Leningrad'dan götürülürler. Bu gruba Ahmatova da Stalin'in kişisel emri üzerine dahil edilmiştir. Bazı bibliyografik kaynaklarda, özellikle Stalin tarafından ölümden kurtarılmanın Ahmatova'nın hoşuna gittiği ve bundan pek çok kişiye söz ettiği belirtilir.¹⁹ Ahmatova bu konudaki *efsanelerden* birini: "'Leningrad'dan 28 Eylül 1941'de ayrıldım. Leningrad artık kuşatılmıştı. (...) Stalin'in bizzat imzaladığı kurtarılacak kişiler listesinde ben de vardım. 27'yi 28 Eylülle bağlayan geceyi yazarlar evindeki sığınakta geçirdim. Beni almaya geldiler, sonra Vasilyev adasına gittik, akademisyenleri aldık. Nereye uçacağımızı söylememişlerdi. Cephe yakınlarında bir yerde daha aktarma yapıldı. Birkaç askeri orada bıraktık, biz yola devam ettik ve kendimizi Moskova'da bulduk."²⁰ şeklinde anlatır. Şair 28 Eylül 1941 gününü, uçaktan Leningrad'a veda şiiriyle ölümsüzleştirir:

*Zirvede bekliyorlar ölüm kuşları,
Kim gelecek Leningrada yardıma?
Gürültü etmeyin etrafında, nefes alıyor daha,
Duyuyor her şeyi, o henüz hayatta²¹*

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ahmatova şiirleriyle savaşı ve savaş zamanı yaşananları birebir yansıtarak okuyucuyla paylaşmaktadır. Şair Taşkent'e, bilinmeyene doğru yol aldığı katarde Leningrad'a duyduğu özlemi de kaleme alır:

¹⁸ A.g.y.:ss.23.

¹⁹ Burada Ahmatova'nın Stalin döneminde çok zor koşullarda yaşadığını, edebi çalışmalarını yürütemediğini, Yazarlar Birliği'nden çıkarıldığını ve oğlunun iki kez tutuklanarak uzun yıllar sürgüne yollandığını anımsamak gerek.

²⁰ A.g.y.:s.262.

²¹ A.g.y.: s.12.

*Topraklarından geriye
Yalnızca senin elzem ekmeğin,
İnsanın tatlı sözü,
Tarlalarının tertemiz başağı kaldı.*

Ekim-Kasım 1941 Vagon. Boşaltma²²

Ahmatova çok sevdiği Leningrad'a ancak üç yıl sonra, yani 31 Mayıs 1944 yılında geri dönebilecektir.

TAŞKENT YILLARI

*Ölümsüz güllerin, kuru üzümünün
Vatanı sığınak oldu bizlere²³*

Ahmatova'nın Taşkent'te yazdığı şiirlere geçmeden önce nasıl bir ortamda yaşadığından söz etmek gerekir. Ahmatova Taşkent'e 9 Kasım 1941'de Kazan-Taşkent katarıyla gelir. Aynı katarda şairle birlikte, bir kısmı Alma Ata'ya yerleştirilen aydın ve sanatçılar da vardır. Ahmatova Taşkent'te bulunduğu ilk iki yıl "Moskovalı Yazarlar Yurdu"na yerleştirilir. 1943'den itibaren önceleri Ye. S. Bulgakova'nın yaşadığı, Balahan semtindeki başka bir yazarlar evine geçer. Şairin ilk kaldığı yerin koşulları çok kötüdür. Bina, ilk Taşkentlilerin ektiği lale ağaçlarının arasında bulunmaktadır. Odalar açık koridor üzerine sıralanmıştır. Ahmatova'nın odası ikinci kattadır ve içerisinde üzeri askeri battaniyeyle örtülü demir yatak, tek bir sandalye ve üzerinde çaydanlığıyla yanmayan bir ocak vardır. Konuklar geldiğinde yatağın üzerinde, Ahmatova ise odadaki tek sandalyede otururlar. Savaş zamanı yapılan enerji kısıtlaması nedeniyle kışları oda soğuktur. Buradaki koşullar Leningrad'dakinden pek farklı değildir.

Şair Taşkent'de de parasız, neredeyse yarı açtır. Yine yakın dostları ona yiyecek getirmekte, devletten onun adına yiyecek istemektedirler. Ahmatova elinde yiyecek varsa, kendisinden zor durumda olduğuna inandığı kişilere vermektedir. Bir keresinde **onu** ziyarete gelen Tsvetayeva'nın oğluna elindeki yiyeceğin tümünü verir ve sonrasında "Marina Mura'yı şimdi görseydi, ikinci kez ölürdü, solgundu ve zayıflamıştı... Ona başka nasıl yardım edebilirdim ki? Ekmeği bu nedenle verdim,"²⁴ der. Ahmatova'nın ekonomik durumu "Kahramanlık" (Mujestvo, 1942) şiirinin yayınlanmasıyla iyileşecektir. Burada Ahmatova'nın görüştüğü geniş bir çevre vardır, ama yakın dostu azdır. N. Ya. Mandelştam, G. Ranevskaya, L.K. Çukovskaya ve

²² A.g.y.: s.14.

²³ A.g.y.: s.42.

²⁴ A.g.y.: s.281.

Ye. S. Bulgakova Leningrad ve Moskova'dan, besteci A.F. Kozlovski ve eşi G.L. Gerus ise Taşkent'de tanıştığı yakın dostlarıdır. Savaşa rağmen ispiyon ve ihbarın devam ettiği, devletin sürgün ettiği kişiler hakkında **bile** konuşulmadığı düşünülürse şairin güvendiği dostlarının sayısının azlığı hiç de şaşırtıcı gelmeyecektir.

Taşkent buraya gelen aydın ve sanatçılar için bir sığınak olduğu kadar, o yılların kültür merkezi durumuna da gelir. Sanatçılar tiyatro oyunları, konserler ve şiir okuma geceleri düzenlemekte, böylece kendileri kadar Sovyet halkının ve askerlerinin cephe gerisinde morallerinin yüksek kalmasına destek olmaktadır.²⁵

Ahmatova'nın bu dönem şiirlerine baktığımızda konu açısından çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Egzotik doğu, hastalık, ölüm, Leningrad özlemi ve savaş, günlük yaşamın getirdiği esinler çok sesli bir bütün oluşturur. Ahmatova egzotik doğu ya da Rusların deyişiyle Orta Asya'nın üzerinde uyandırdığı etkiyi "Kısaca Hakkımda" (Korotko o sebe, 1965) başlıklı otobiyografik düzyazısında özetler: "Kavurucu sıcakta ağaç gölgesinin ve su sesinin ne demek olduğunu ilk kez Taşkent'te öğrendim. Ayrıca insana özgü iyiliğin ne demek olduğunu da orada öğrendim."²⁶ Bu doğu şehrinin verdiği esinle şairin şiirlerindeki akağaçların yerini kavaklar, atların yerini eşekler, kafelerin yerini çayhaneler alır, şarkıları bülbüller söyler:

*Burada ise, eğri büğrü yollarda
İri yarı yaşlı adamlar küçük eşeklere
Binmiş yorga yürüyorlar.*²⁷

1942

*Ve sana anlatacağım her şeyi:
Vahşi "afgan rüzgarının" nasıl esip geçtiğini
Ve beyaz ayın üzerinde kimin yüzü olduğunu,
Arkların hala neler dediğini
Çayhanede nelere kulak misafiri olduğumu*²⁸

1942

²⁵ A.g.y.:s.265-282.

²⁶ Ahmatova,Anna: Soçineniya, tom II, Panorama, Moskva 1990, s.268.

²⁷ Ahmatova, Anna: Sob.soç. v şeşti tomah, tom pervaya 2, Ellis Lak, Moskva 1999, s.36.

²⁸ A.g.y.:s.35.

Şiirlerde egzotizm yaratılan imgeler kadar, yöre dilinden yapılan "çayhane, bah bah, mangal, barançuk, garema, hamila" vb. sözcük alıntılanmasıyla da sağlanmaktadır. "Acıyla uyumak" dizeleriyle başlayan bir başka şiirde ise egzotik motifler art arda sıralanır. Şair şiiri besteci ve orkestra şefi Kozlovski'nin eşi Galina Gerus'a adamıştır. İlk dizelerde farklı ve özel olduğu anlaşılan bir hava vardır. Şiirde söz konusu edilen kişiler memleketlerinden uzakta, sürgünde oldukları için elbette acıyla uyumaktadırlar. Ama onları yaşama bağlayan ve gelincik çiçeğinin kırmızısını fark etmelerini sağlayan şey ise aşktır. Lale gibi gelincik de, Ahmatova'nın şiirlerinde Taşkent doğasıyla bütünleşen çiçeklerdendir. Bununla birlikte burada gelincik hem aşkı, hem de Rus topraklarındakinden çok daha önce gelen baharı simgeler. Sonraki dizelerde şair karanlığın tapınağına giren güçten söz eder. Bu güç, umut ve yeni bir başlangıçtır ve karanlığı henüz dağıtmamış olsa da araya sızmıştır. Şiir şöyle devam eder:

*Mangal avlusunun
Dumanı ne kadar acı
Ve ne kadar uzun kavak ağacı...
Şehrazad
Geliyor bahçeden...
İşte Doğu böyle bir şeysin sen!²⁹*

Nisan 1942, Taşkent

Şiirle ilgili bilgilerde Ahmatova'nın Galina Gerus'a "Şehrazad" demesinin nedeni, "Binbir Gece Masalları"na bağlanmaktadır. Bununla birlikte Ahmatova'nın bu adı kullanarak, Rus edebiyatının en sevilen lirik şairi S.Yesenin'e bir gönderme yaptığı da düşünülebilir. Yesenin 1925 yılında yazdığı ve "Pers Motifleri"nde (Persidskie motivi) yer alan bir şiirinde Şehrazad'dan:

*Şehrazad'ın yaşadığı ve şarkı söylediği
Bağdat'ta, uzakta çok uzakta³⁰*

diyerek söz eder. Anlaşılacağı gibi, Şehrazad Ruslar için farklı bir kültür kadar uzakların da simgesidir.

Taşkent'te savaştan uzak bir yerde bulunmak Ahmatova ve onun durumundakiler için moral vericidir. Ancak başka bir yaşam tarzının sürdürüldüğü bir ortamda bulunmanın verdiği yabancılık duygusunun varlığı

²⁹A.g.y.:s.22.

³⁰Yesenin, Sergey: Sob.soç.v dvuh tomah, tom I, "Sovetskaya Rossiya", Moskva 1990, s.183.

da yadsınamaz: "-Tanrım yıldızlar bile farklı biçimde yerleştirilmiş... Hatta karanlık bile farklı."³⁰ Şairin bu sözleri sanat katındaki yerini şöyle bulur:

*Asya 'nın üzerinde bahar sisleri,
Ve korkunç parlak laleler
Halı gibi kaplamış yüzlerce mili.
Ah ne yapacağım ben doğanın
Bu temiz, yüce masumiyetiyle,
Ah ne yapacağım bu insanlarla ben?³¹*

24 Haziran 1942, Taşkent

Bununla birlikte geçen iki yıl içinde, Ahmatova'nın Orta Asya'ya alıştığını görüyoruz. Ne yapacağını bilemediği o doğayı ve yabancı insanları öyle benimsemiş ve öyle içine sindirmiştir ki, artık burası onun için bir sığınak değil yuvadır:

*Bu eski, kuru topraklarda
Tekrar evimdeyim.
Çin rüzgarı sisin içinde şarkı söylüyor
Ve her şey bana tanıdık...*

*Kah Asya 'nın yüreği çarpıyor
Ve bana kehanette bulunuyor,
Dünyanın aydınlık bir gününde
Burada tekrar bir yuva bulacağıma dair³²*

16 Ocak - 14 Mayıs'a kadar 1944 Taşkent

1944 yılına ait şiirlerinde Ahmatova Taşkent'ten "benim Asyalı evim", "memleketlerin memleketi Asya" ve "mutlu dünya, yeşil dünya" gibi nitelendirmelerle söz eder. Bazı Ahmatova uzmanlarına göre, Taşkent'te yaşamak şairin kendi Tatar köklerini daha yoğun biçimde duyumsamasına neden olmuştur. "Tıpkı süslü sandıktaki gibi belleğimde" ve "Yaklaşık yüzyıldır burada değıldim" gibi şiirleri şairin Tatar atalarına birer gönderme niteliği taşır. "Taşkent Defterinden" başlıklı şiirinde ise Taşkent'in, Ahmatova için doğu kültürünün yayıldığı o kocaman coğrafyaya pencere

³⁰ Çukovskaya, L.K.: Zapiski ob Anne Ahmatovoy, tom I, "Soglasie", Moskva 1997, s.357.

³¹ Ahmatova, Anna: a.g.y., s.25.

³² A.g.y.: s.62.

açtığı görürüz. Artık Taşkent çölleri, kervanları ve kartallarıyla Bağdat ve Kahire'yi içine alan bir imge haline gelerek çerçevesini genişletir.

Otantik imajlar, geçmişe dönüşler, Stalin rejimi ve yenilikler şairi ister istemez bir iç hesaplaşmaya sürükler ilk yıllarda. "Asya'nın üzerinde bahar sisleri" şiirinin devamında karamsarlık içindedir. Olaylar karşısında seyirci olmak yerine bunları yaşamak zorunda kalmaktan, hep doğanın en yasak bölgelerinde gezinmiş olmaktan yakındır. Bir yandan bütün bunların kendisi için bir deneyim olduğunu vurgularken tek çözümün ölümden geçtiğini söyler. Böylece şair şiirlerine mistik bir anlam yüklemeye olanağına kavuşur. Şair ölümü şiirinde ilginç bir kıyaslamayla yansıtır:

*Ama kibirim sonu gelecek,
Tıpkı bir başkası -çilekeş Marina- gibi
Kana kana içeceğim hiçliğim³³*

24 Haziran 1942, Taşkent,

"Çilekeş Marina" anlaşılacağı gibi, Tsvetayeva'dır. Ahmatova'nın, Tsvetayeva'yı "çilekeş" epitetiyle anması boşuna değildir. 1939'da ülkeye döndükleri andan itibaren, eşi S.Efron'un Sovyet hükümetine ihanet ettiği gerekçesiyle, Tsvetayeva ve ailesi psikolojik baskı altında tutulmuşlardır. Son üç yıl boyunca yaşadığı büyük ekonomik sıkıntılar, kocası ve kızı Ariadna'nın tutuklanması, oğlu Mura'nın geleceğinden duyduğu endişe gibi duygusal travmalar ve bunlara eklenen savaş şairi 1941'de intihara sürüklemiştir. Gerçekten de şair yaşamındaki acıların neden olduğu umutsuzlukla gelen hiçlik duygusunu 1939-1941 yılları arasında, Ahmatova'nın da vurguladığı gibi çoğu sanatçınıninkinden daha yoğun yaşamıştır.

Ahmatova'nın ölüm duygusunu sürekli ayakta tutan yalnızca savaş ya da devletin bireyler üzerindeki terörü değildir. Zaten ölümden korkan şair Taşkent'te tifoya yakalanır ve bir süre Tıp Fakültesiyle sanatoryumda tedavi görür. Ahmatova'nın sağlık durumu oldukça ciddidir. Sürekli yanbaşında bulunan Çukovskaya ve N.Ya.Mandelştam, onun öleceğinden endişe etmektedirler: "Maviye boyalı, kare, parlak pencereci bir koğuş ve yatakta yatan zavallı, küçücük kalmış Ahmatova. Yüzü şu birkaç günde daha önce hiç görmediğim kadar değişmiş. Gözlerini kırpmadan duvara bakıyor. Kulakları neredeyse duymuyor."³⁴ Şairin bu hastalık günlerini yansıtan iki tipik şiiri vardır. Bir tanesi "Tifoya" dır (V tifu):

³³ A.g.y.: s.26.

³⁴ Çukovskaya,L.K.: a.g.y., s.500.

(...)

Başıma vurmuş Tifo.

Kendi kendine hayaller kuruyor,

Yastıkta sağa sola savruluyor,

Her şeyin yanıtını vereceğini

Nehrin öbür yakasında, bahçenin arkasında

Bir beygirin tabut sürüklediğini

Bilmesine bilmiyor, bilmesine bilmiyor.

Ama benim toprağın altında olmam da gerekmiyor

Ben yalnızca masalcıyım :~

Kasım 1942, Taşkent TTE (tifo sayıklaması)

Şiirin başlığında bir sözcük oyunu yapılmıştır. Rusçadaki "tifo" sözcüğünün Türkçeye çevirisi "tüh" şeklindedir. Ahmatova "V tifo" (Tifoya) başlığını kullanırken, "tifo" sözcüğünü çağrıştırmak bu hastalığa yakalanmanın verdiği can sıkıntısı ve öfkeyi de aktarma olanağını elde etmiştir. Bu dönem için tipik ikinci şiir ise "Ölüm"dür (Smert). "Ölüm" iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şair hastalığın üzerindeki fiziksel etkisini anlatır. Bu ne olduğu belirsiz bir şeydir ve kişi kendinden geçmektedir. İkinci bölümde hastalığın sonucu olarak ölüm anlatılır. Ahmatova'nın ölüm olgusu mitolojik bir seremoniyi andırır:

Herkesin bedelini farklı ödediği

Bir şeylere giden yolun başındayım artık...

Bu gemide benim için de kamara var

Ve rüzgar dolmuş yelkenlere- ve vatanımla

Vedalaşacağım korkunç an gelmiş.³⁶

Ağustos 1942, Dyurmen

Şairin Dyurmen sanatoryumunda yazdığı "Smolensk Mezarlığında" (Na smolenskom kladbişçe, Ağustos 1942), "Ölüm"ün devamı niteliğindedir. Çünkü mezarlık, ölümün son aşamasıdır, her şeyin sona erişme mezar taşlarıyla bu yerde somut bir anlatım kazanmaktadır. Ahmatova kendisi hastanede ölümle savaşırken, eski eşi Punin'in ikinci karısının öldüğü haberini alır. Bu haber onu çok sarsmıştır. Tifo sayıklaması sırasında yazdığı, gül kokulu bu iki dize şairin mateminin yansımasıdır:

³⁵ Ahmatova, Anna: a.g.y., s. 31.

³⁶ A.g.y.:s.28.

Ölmeye Semerkand'a

Sonsuz güllerin ülkesine gideceğiz³⁷

Kasım-Aralık 1942, Taşkent TTE (tifo sayıklaması)

Belki de Ahmatova için en üzücü ölümler, ölüm haberleri çocuklarındır. Savaşı neden yaşadıklarını anlamayan ve bombardıman sırasında ölen, suçsuz milyonlarca çocuğun ölümü. Şairin şiirlerinde çocukların ölümü savaşın en soğuk, en acımasız yüzünü gösterir. Ahmatova Leningrad'ın çocuklarına şu sözlerle seslenir:

*Bahçede hendekler kazılmış,
Işıklar sönmüş.
Piter'in öksüzleri
Çocuklarım benim!
Toprağın altında nefes alamıyorlar,
Şakaklarını oyuyor acı,
Bombardıman sırasında
Duyuluyor bir çocuk çılgılığı -³⁸*

18 Nisan 1942

Şiir iki bölümden oluşmaktadır. Bu ilk bölümde şairin savaşta ölen tüm çocukları kuckladığını görüyoruz. İkinci bölüm ise çok daha özel bir anlam taşımaktadır. Oluşma sürecine baktığımızda, şiirin trajik ve ilginç rastlantılar sonucunda ortaya çıktığını görüyoruz. Ahmatova Leningrad'dan gelen bir mektupta komşusu olan çocuklardan birinin ölüm haberini alır ve kardeşlerin küçüğü Vovoçka'nın öldüğünü düşünür. Bu şiiri onun anısına adar. Çukovskaya'nın notlarında: "Bana Vovoçka Smirnov'a adadığı iki dizeyi okudu. Dedi ki 'miniklerim öldüğünden beri çocuk görmek istemiyorum'³⁹ sözleri yer alır. Ancak Ahmatova sonradan V.G. Garşin ve İ.N. Tomaşevskaya'dan gelen mektuplarla Vovoçka'nın yaşadığını, öleninse Valya olduğunu öğrenir. Trajik bir rastlantının ortaya çıkardığı şiir gerçekten yoğun duygularla yüklüdür. Şair yapıtını anı, keder ve kandan oluşan bir örgüyle oluşturmuştur:

*Çal kapımı küçük yumruğunla- açayım,
Sana hep açardım kapımı.
(...)
Bana bir akağaç dalı getir*

³⁷ A.g.y.:s.33.

³⁸ A.g.y.:s.21.

³⁹ Çukovskaya, L.K.: a.g.y.,s.477.

*Ya da yalnızca yeşil çimen,
Bana küçük avucuna doldurduğun temiz
Buz gibi Nevamızdan da su getir
Ki senin o altın başından
Sileyim kan lekelerini!⁴⁰*

23 Nisan 1942, Taşkent

Somut, net kullanılmış sözcüklerden oluşan bu şiirden bir yıl sonra "Valya'nın Anısına" (Na pamyati Vali) gelir. Şiirin en duygusal bölümü, bu dehşet çocuklarının öldüklerinde ancak sekiz ya da en çok dokuz yaşında olduklarının ve asla yirmi yaşı göremeyecekleri gerçeğinin vurgulandığı dizelerdir. Şair şiirin sonunda kendisiyle konuşur. Bu tür acı düşüncelerle üzülmemesi gerektiğini, çünkü gerçekten sevdiği kişilerin kendisi için her zaman yaşayacağını söyler. Ahmatova benzer bir anlatımı "in Memoriam" şiirinde de ortaya koyar. Bu kez şair çocuklara değil, tüm dostlarına ve hatta Rusya'ya seslenmektedir. Şiirdeki anlatımına göre yaşamasının nedeni, savaşta ölenler için yas tutmaktır. Salkım söğüt bile şehitlerin anısı karşısında tepkisiz kalamayacak, ölenlerin adını haykıracaktır. Sonraki dizelerde şiir mistik bir boyuta geçer. Çünkü adı haykırılan her ad, bir azizinkiyle aynıdır, yani savaş şehitleri de onlar kadar kutsaldırlar. Şair herkesi onların karşısında, kızıl göğün altında diz çökmeye davet eder ve şiirini şöyle sonlandırır:

*Düğüün taburlar halinde çıkıyor Leningrad'lular,
Yaşayanlar ölülerle birlikte. Tanrı içinse ölü yoktur⁴¹*

Ağustos 1942, Dyurmen

8 Kasım 1943'de ise Ahmatova, bu konuda ancak aynı zamanda da siyasi içerikli sayılabilecek bir dördlük daha yazar:

*Alışkanlığım üzere
Arkadaşlarımın kutsal
İsimlerini andığımda,
Bu garip çağırma yalnızca
Sessizlik yanıt verir her defasında.⁴²*

Taşkent

40 Ahmatova, Arma: a.g.y., s.22.

⁴¹ A.g.y.: s.30.

⁴² A.g.y.: s.50.

Her iki şiirin orjinallerine baktığımızda, ilkinde ünlemlerin çok kullanıldığını, ikincisinde ise uyakların sesli harflerle sağlandığını görüyoruz. Dış yapıdaki ve okunuştaki bu hareketlilik, şiirlerin sessizlik, tepkisizlik yani ölüm içeren iç yapısına karşıttır. Bu karşıtlık ise trajediyi, olanlara karşı duyulan isyanı arttırmaktadır.

Ahmatova tüm bu trajik olaylara rağmen, Leningrad'da olduğu gibi, cephe gerisinde aktif rol oynamaya devam etmiştir. Hem daha önce, hem de Taşkent'te yazdığı şiirleri başka şehirlerden boşaltma nedeniyle gelen çocuklar yararına düzenlenen toplantılarda ve hastanelerde okur. Ahmatova'nın, Rus askerlerinin psikolojisini yansıtan iki önemli hastane anısı vardır. Bunlardan ilkini Taşkentli şair ve çevirmen Svetlana Somova aktarmaktadır. Hastanelerden birinde çok acı çeken yaralı bir asker yatmaktadır ve kimseyle hatta hemşirelerle bile konuşmamaktadır. Hemşireler ilacı yüzündeki ifadeye göre vermektedirler. Ahmatova oraya gittiğinde ona yaklaşır, yanına oturur ve aşk şiirlerini okumaya başlar: "Böyle şiirleri nasıl ve niçin yarı ölü bu insanlara okuduğunu anlamak zordu. Ama koğuşa sessizlik çökmüştü. Yüzler düzelmiş, aydınlanmıştı. Ve o mutsuz genç birden gülümsemişti."⁴³ Diğer anı ise edebiyat bilimci Eduard Babayev tarafından anlatılmaktadır. Ahmatova bu kez de hastane haline getirilmiş okula, üzerinde hemşire gömleğiyle girer ve burada da yaralılara şiirler okumaya başlar. O güne kadar şairin adını hiç duymamış askerlerden bir tanesi daha sonra arkadaşlarına yanlarına bir ablanın geldiğini ve kendilerine "şarkılar anlattı"ğını söyler. Babayev Ahmatova'ya arkasından yapılan bu konuşmayı aktarır. Ahmatova askerine ona "abla" demesinden ve "şarkılar anlattı" sözünden hoşlanmıştı.⁴⁴ Ahmatova'nın bu dönemde kaleme aldığı, askerlere ve halka moral veren şiirlerinin en ünlüsü "Kahramanlık"tır. Şiir içeriği açısından uygun görüldüğü için, 8 Mart 1942'de devletin yayın organı "Pravda"da çıkar. Şair şiir üzerinde bütün bir gece çalışmış, sonra da kalp krizi geçirmiştir. Şiirde şair adeta kehanette bulunur gibidir. Artık Rusya için kahramanlık göstermenin zamanı gelmiştir. Kahramanlık hep Rusya'yla birlikte olacak, onu terk etmeyecektir. Şaire göre korkunç ve acı olan mermilerin altında yatmak değil, düşmana teslim olmaktır. Bu nedenle Ahmatova tıpkı Leningrad'da yazdığı "Yemin"de olduğu gibi gelecek kuşaklara söz verir:

Ve seni koruyacağız Rus dili,

Büyük Rus sözü.

Seni özgür ve el değmemiş aktaracağız,

⁴³ A.g.y.: s.267.

⁴⁴ A.g.y.: s.268.

*Ve torunlarımıza emanet edecek, esaretten kurtaracağız
Sonsuza kadar!⁴⁵*

23 Şubat 1942, Taşkent

İngiliz edebiyatçı Amanda Haight'ın⁴⁶ "Anna Ahmatova, A Poetic Pilgrimage" kitabında üzerinde durduğu gibi, şairin bu şiirinin aynı zamanda geçmişi anımsatma ve 19.yy.a yapılan bir gönderme olarak düşünmek gerekir. Burada şairin, ünlü Rus yazarı İ.S.Turgenev'in "Düzyazı Şiirler" de (Stihotvoreniya v proze) yer alan "Rus Dili"nden (Russkiy yazık, 1882) etkilendiği görülmektedir. Turgenev yapıtında, Rus dilinin kendisi için taşıdığı anlamı şu sözlerle dile getirir: "Ülkemin kaderinin belirsiz olduğu günlerde tek dayanağım ve desteğim sensin ey büyük, kudretli, içten ve özgür Rus dili! Sen olmasan evde olup bitenlerin görüntüsüyle hayal kırıklığına uğramamak mümkün mü?"⁴⁷ Anlaşılabileceği gibi özellikle söz sanatıyla uğraşan sanatçılar için özgürlüğün sembolü kuşaktan kuşağa aktarılan dildir. Ahmatova Turgenev'in mirasçısıdır, Ahmatova'nın da mirasçıları olacaktır. Bununla birlikte her iki sanatçının ana temasının biraz daha gerisinde vurguladıkları gibi söz büyük bir güce sahiptir. Çünkü ulusları ve bireyleri zor zamanlarda ayakta tutmak, dayanma gücü vermek için kullanılacak tek silah bombalar, toplar değil yüreklere işleyen, beyinlere kazınan sözdür. Ahmatova uzmanlarına göre "Kahramanlık"m "seni koruyacağız Rus dili" dizesi aynı zamanda bir anlamda O.Mandelştam'ın yankısı gibidir. Mandelştam, Ahmatova'ya seslendiği şiirinde: "Keder ve sisin buruk tadı için daima koru benim sözümü"⁴⁸ demektedir. Elbette şair Stalin rejimine kurban giden arkadaşı Mandelştam'ı da anımsatarak savaş ya da devlet düzeni ne olursa olsun, özellikle yönetime ters düşen yapıtların bir kısmının ezberlenerek korunduğu anımsanırsa, Rus halkının her türlü güçlüğü karşı duracağına ilişkin söz vermektedir.

Ahmatova, 1944 yılında Lenigrad'ın düşman işgalinden kurtulması ve savaşın Rusya topraklarında bitmek üzere olması nedeniyle, çok özlediği şehrine geri dönecektir. Ama kendisini aile köklerine yakın duyumsadığı ikinci vatanı Taşkent'e veda şiirleri yazmaktan da kendini alamaz. Nisan 1944 (1955) tarihli şiiri bu vedanın açıkça duyumsandığı bir atmosfer taşımaktadır:

⁴⁵ A.g.y.:s.16.

⁴⁶ Ahmatova'yla ilk kez 1964'de tanışan A.Haight, şairle röportaj yapan ilk batılıdır. (bkz.:Haight A.: Anna Ahmatova: A poetic pilgrimage, Oxford University Press, 1976).

⁴⁷ Turgenev. İ.S.; Literaturne i jiteyskie vospominaniya, tzd. "Pravda", Moskva 1987, s.52.

⁴⁸ Ahmatova, Anna: a.g.y., s.301.

*Üçüncü ilkbaharı karşılıyorum
Leningrad'dan uzakta.
Üçüncü mü? Bana kalırsa
Sonuncusu da olacak.
Ama asla unutmayacağım
Ölüm saatine dek,
Ağaç gölgesindeki suyun
Beni nasıl teselli ettiğini.
Çiçek açtı şeftali, menekşeler ise
Hep güzel kokularını yayıyor.
Kim demeye cesaret edebilir ki
Bana, burada yabancı ellerdeymişim diye?!*⁴⁹

Nisan (?) 1944

Ahmatova, bu duygularının yansıdığı şiirlerinde Taşkent'i ne kadar benimsediğini ve başlangıçta yadırgadığı bu egzotik ortamın kendisine apayrı bir esin kaynağı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönem şiirlerinde kullandığı "unutmayacağım, anımsayacağım" gibi sözcüklerle Taşkent'e verdiği sözü tuttuğunu, 28 Eylül 1945 yılında yazacağı "Parça" (Otrivok) şiiriyle kanıtlayacaktır.

Eve Dönüş

*Ah ne acı benim için! Yakıp yıkmışlar seni...
Ah kavuşmak daha zormuş ayrılıktan!...*⁵⁰

Ahmatova Taşkent'ten ayrılınca, önce Moskova'ya gelir. Burada gerek yaptığı radyo konuşması, gerekse kahramanlık duygularını yeşerten şiirleri ve 1943 yılında Taşkent'te yayınlanan şiir kitabıyla ünü zirvede olduğundan, halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır. Şiirlerini sevenler ve sanatına değer verenler onunla sürekli görüşmektedirler. Bu sevgi ve ilgi öylesine büyüktür ki, şaire yaşamının bundan sonraki bölümünü Moskova'da geçirmesi önerilir. Hatta onun için ev bile tutulacaktır. Ancak Ahmatova'nın gönlü Leningrad'tadır, bu nedenle öneriyi reddeder.

Ahmatova Taşkent'ten Moskova'ya geçerken, tıpkı 1941 yılında olduğu gibi, ama bu kez eve dönüş yolundaki duygularını kaleme alır ve üç bölüme ayırdığı şiirine "Uçaktan" (S samolyota) adını verir. İlk bölümde şair uçağın

⁴⁹ A.g.y.:s,70.

⁵⁰ A.g.y.:s,81.

penceresinden Rusya'nın bir anda gördüğü yüzlerce kilometrelik topraklarının tablosunu çizer. Bu tabloda "tuz" olarak adlandırdığı kırağıyla kaplı, bazen yaban otlarının бүрүдүğü ve yer yer selvi ağacı korularıyla koyulaşan bir renk yelpazesi sunulmaktadır. Şair her şeyi ilk kez görüyor gibidir ve ülkesine sevgisini "hepsi bana ait, benim ruhum ve bedenim" sözleriyle dile getirir. İkinci bölümde Rusya'nın kazandığı zafer teması ele alınmaktadır:

*Zafer şarkıları söylediğim,
Güneşi kovalarken
Zafere doğru uçtuğum
O günü beyaz taşla kutlayacağım.⁵¹*

14 Mayıs 1944, Taşkent-Moskova

Şiirde ilgi çekici olan nokta, "beyaz taş"la şairin neyi anlatmak istediğidir. Ahmatova'nın altı ciltlik toplu yapıtlarındaki şiirle ilgili bilgilerde, bu konuda net bir açıklama yoktur. Yalnızca "beyaz taş"ın şairin 1916 yılına ait bir başka şiirinde daha kullanıldığı anımsatılmakta, ama anlamına ilişkin bir yorum yapılmamaktadır. Bizce "beyaz taş" anlam bakımından "Requiem" poemasının son bölümüne daha yakındır. Anımsanacağı üzere Ahmatova poemanın sonunda, oğlunun yattığı hapishanenin önüne heykelinin dikilmesinden söz eder. Böylece kendisiyle aynı kaderi paylaşan diğer kadınların çektikleri acı somutlaşacak, hatta belki ölümsüzleşecektir. İşte bu dörtlükte de şair benzer bir ruh durumu içindedir. Rusya'nın zaferi, beyaz taş olarak tanımladığı bir heykelle somutlaşacaktır. Üçüncü bölümde Moskova hava alanına iniş ve eve dönüşün uyandırdığı duygular anlatılmaktadır. Ahmatova için üç yıllık ayrılıktan sonra her şey hem tanıdık, hem de yabancıdır. Bu karmaşık duygunun yanı sıra şair zafer sarhoşluğunu da yaşamaktadır, başı tatlı tatlı dönmektedir. Yüreğinde rahvet vardır. Ama her şeyden önce mayıs şimşekleri altındaki bu şehrin savaşın kazanan tarafı olması büyük önem taşımaktadır.

Ahmatova Moskova'dan Leningrad'a 31 Mayıs 1944'de geçer. Halk sokaklarda mekik dokumaktadır ve insanların yorgun yüzünde daha çok göz yaşı değil, gülümseme vardır. Herkes, şehri düşman istilasından koruyan yurttaşlarının kazandığı zaferin tadını çıkarmaktadır. Ama bir süre öncesinde sokakların oluşturduğu olağanüstü manzarada delikler parlamakta, düşman bombalarının etkileri görülmektedir. Alman bomba ve mermilerinin korkunç izler bırakmadığı tek bir cadde ya da meydan yoktur. Bahçelerin çimen ekmek üzere ayrılmış bölümlerinde sebze ve patates filizleri görülmektedir.⁵²

⁵¹ A.g.y.:s.78.

⁵² Hrenkov, Dm.: A.g.y.: s.145.

Ahmatova savaştan önce yaşadığı Fontannıy Dom'a yerleşmek niyetindedir. Oysa evin duvarları ve tavanları is içindedir, cam çerçevelerinin yarısı var yarısı yoktur, camlar kırılmıştır. Bu nedenle ilk birkaç ay Ahmatova eski tanıdıkları olan Rıbakov ailesinin yanında kalır. Arkadaşları kısa bir süre içinde, Fontannıy Dom'daki daireyi onarırlar ve şair böylece savaş sonrası yaşamına başlar.⁵³ Elbette bu dönemde savaşın yakıp yıktığı Leningrad'ın bıraktığı izlenimler, şiirlerinin temel konusunu oluşturur. "Puşkin Şehrini"de (Gorodu Puşkina, 1944-1945) vurguladığı gibi, kavuşmak ayrılıktan daha acı vericidir. Ahmatova Leningrad'ın harabeye dönen yüzü karşısında "Ağıt"ı (Priçitanie) yazar:

*Leningrad'ın yaşadığı felaketi
Elimle bir kenara itmeyeceğim,
Göz yaşlarımla yıkamayacağım,
Toprağa gömmeyeceğim.
Leningrad'ın yaşadığı felaketten uzağa kaçacağını
Ne bakış, ne ima,
Ne söz, ne de sitemle,
Yemyeşil bir parkta
Toprağa alınımı koyarak
Anımsayacağım .⁵⁴*

1 Haziran 1944 sonrası, Leningrad

Burada "Requiem"nin sonundaki sessizlik duygusunun bir benzerini görüyoruz. Sessizlik ve suskunluk, Ahmatova için yas tutmak demektir.

Peki ya ölümler? Ölümler elbette Leningrad'a dönüşüyle Ahmatova için Taşkent'te olduğundan daha somut bir biçim kazanır. "Gencecik çocuklarımız bizi savundular"sözleriyle başlayan şiirde şair, cephedekilerle cephe gerisindekiler arasındaki farkı vurgular. Onlar evlerine dönerlerken, cephede çarpışan gencecik askerler ya bir ormanda ya da bataklığın dibinde yatmaktadırlar, mezarları bile yoktur. Eve dönebilen cephe gerisindekilerin ellerinde yiyecek paketleri ve sırtlarında da en pahalı tilki kürkü vardır. Bu da savaşın başka bir boyutudur. Bilindiği gibi, Ahmatova'nın Leningrad'a döndüğü sıralarda savaş bölgenin yakınlarında devam etmektedir. Henüz tamamen güvene kavuşmamış Rusya, hala korkunç kayıplar vermektedir. Haziran (?) 1944 tarihinde kaleme aldığı "Diğer deniz fenerlerinden önce..." şiirinde, işte savaşın bu son demleri dile getirilmektedir:

⁵³ Ob Anne Ahmatovoy, sthi, esse, vospominaniya, pisma: Lenizdat 1990, s.265-266.

⁵⁴ Ahmatova, Anna: a.g.y., s.84.

*Diğer deniz fenerlerinden önce
 Parladı dalgakırandaki ilk deniz feneri,-
 Ağlamaya haşladı ve çıkardı şapkasını denizci,
 Çünkü yol alıyordu gemiyle
 Ölüm boyunca ve ölüme karşı
 Ölüm dolu denizlerde⁵⁵*

Şiirde, savaşa gitmekte olan denizciyle liman çıkışındaki ilk deniz feneri arasında sessiz bir diyalog söz konusudur. İlk deniz fenerinin parlıtısı ülkesinin bu kahraman denizciye verdiği son selam gibidir. Bundan sonraki dizeler, denizcinin geri dönmesinin neredeyse olanaksız olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Çünkü ondan önce ölen binlerce asker vardır ve o bu ölü askerlerin arasında yol alacaktır. Ahmatova'nın ölüm gemisi bir kez daha, Dyurmen'de yazdığı "Herkesin bedelini farklı ödediği..." dizeleriyle başlayan şiirinde olduğu gibi, mitolojik bir seremoniyi anımsatmaktadır.

Ahmatova'nın Leningrad'a dönüşünün ilk zamanlarında şiirler daha çok ölüm, yakılıp yıkılmış şehir ve kayıpların acısıyla doludur. Elbette talihsiz Leningrad'da zafer şarkıları söyletecek bir görünüm yoktur. Bu nedenle şairin zafer şarkısı niteliğindeki şiirleri 1945 yılından itibaren yoğunlaşır. Bu şiirler özgürlüğün sesi, çığlığı gibidir. Şairin 1953 yılında yayınladığı "Zafer" (Pobeda) başlıklı şiir dizisinde "27 Ocak 1944 Yılı" (24 Yanvarya 1944 goda), "Özgürlüğünü Kazanan" (Osvobodjyonnaya), "Deniz Kıyısında" (U morya), "Büyük Gün" (Velikiy den) ve "Mayısta" (V maye) yer alır. Bunlar arasında özellikle "Özgürlüğünü Kazanan" da şair zaferin ülkeye getirdiği huzuru bir kış imajıyla dile getirir:

*Temiz rüzgar çamları dalgalandırıyor,
 Temiz kar tarlaları kaplıyor.
 Benim toprağım daha fazla duymayacak
 Düşman adımlarını ve dinlenecek.⁵⁶*

20 Mayıs 1945'den önce

Rüzgarda hafifçe sallanan çamların hışırtısı ve karla birlikte yeryüzüne yerleşen sessizlik ve yumuşaklıkla, ülkede birkaç yıl boyunca duyulan düşman adımları arasında derin bir karşıtlık vardır. Şiirde verilen huzur duygusu da bu karşıtlıktan itibaren başlamaktadır. Ayrıca şair "temiz kar"ve "temiz rüzgar"la adeta düşmandan kurtulma duygusunu vurgulamaktadır.

⁵⁵ A.g.y.: s. 82.

⁵⁶ A.g.y.:s. 101.

Doğadaki huzur Ahmatova'nın bir başka şiirinde halk kalabalıklarının sesiyle, kutlamalarıyla birleşir:

*Zafer kapımızın önünde duruyor....
Beklenen konuğu nasıl karşılayacağız?
Ölümden kurtulan binlerce binlerce çocuğu
Bırakın analar kaldırsın havaya,-
İşte böyle karşılayacağız uzun zaman bekleneni⁵⁷*

20 Mayıs 1945'den önce

Savaşın ülke sınırlarına girip ilerlediği ilk aylarda kaleme aldığı "Yemin" şiirinde, anımsanacağı gibi, Ahmatova çocuklara ve mezarlara, Rusya'nın düşmana boyun eğmeyeceği konusunda yemin eder, "Kahramanlık" ta ise Rus dilini torunlarına özgür olarak emanet edeceği sözünü verir. Rusya, savaşın sona ermesiyle gelecek kuşaklara verdiği sözleri elbette yerine getirmiştir. Ancak Ahmatova Mayıs 1945 tarihli zafer şarkısında yepyeni bir yeminin kapılarını açar ve bu kapının arkasında barış vardır:

*Bırak zafer şarkısı bulutlara uçsun,
Bırak kadehler tokuşsun.
Ve şimdi de büyük bir yemin veriyoruz
Ve çocuklarımıza vasiyet ediyoruz;
İyilik dolu, ateşten çıkmış barış
Tek cennetimiz olsun.⁵⁸*

Mayıs 1945 (?)

Ahmatova'nın savaş sırasında halka moral veren şiirleriyle ön plana çıktığını daha önce belirtmiştik. Savaşın bitimini izleyen yıllarda ise ünü gittikçe artan Ahmatova edebiyat toplantılarında şiir okumaya davet edilen ilk şairler arasındadır. Elbette diğer değerli pek çok aydın gibi savaş öncesi yasaklı olan Ahmatova'nın bu denli sivrilip sevilmesi devlet rejimi için tehlike olarak görülür. Gorki Büyük Tiyatrosu'nda Ağustos 1946'da simbolist şair Blok anısına düzenlenen edebiyat gecesinde şiirlerini okur. Bu geceyle birlikte devletin şaire sanatsal açıdan yaptığı baskı ve gazeteler aracılığıyla karalamalar artar. Aynı ay Ahmatova, ünlü mizah yazarı M.Zoşçenko'yla birlikte yazarlar birliğinden çıkarılır. Böylece şair için yeni bir yaşam ve sanatta var olma savaşı başlar.

⁵⁷ A.g.y.: s.101.

⁵⁸ A.g.y.: s.104.

Ahmatova'nın II.Dünya Savaşı sırasında yazdığı şiirler, büyük bir tarihsel olayın sanatsal belgesi özelliğini taşımaktadır. Şair savaş döneminde ve hemen arkasından gelen birkaç yılda yazdığı şiirleriyle, savaşın çok boyutlu bir tablosunu verir. Bu çok boyutlu tablonun temelinde iki duygunun oluşturduğu bir motif yer almaktadır: cesaret ve korku. Ahmatova Rus halkına ve askerine "yeneceğiz, teslim olmayacağız, zafer bizim" gibi sözleriyle cesaret verirken, diğer yandan gelecek kuşağı oluşturan çocukların, genç askerlerin ölümüyle ülkenin geleceği karşısında duyduğu derin korkuyu sıklıkla duyumsatır. Birbirine zıt olan cesaret ve korku duyguları, aynı zamanda ilginç ve klasik bir bütünlük oluşturmaktadır.

Ahmatova'nın Taşkent doğasını ve yaşamını anlattığı şiirlerinin ise, savaş ve zafer şiirlerinin aksine, sanatsal bir kaygı ya da esin sonucunda ortaya çıkan ve bu dönemin, adeta savaş insanını yaşama bağlayan keyfi olma özelliğini taşıdığını söyleyebiliriz. Burada yeni yaşam biçimini yadırgama, ama uzun zaman bu yaşam biçiminin parçası olma zorunluluğundan doğan benimseme ve kendi kültürüne, yaşam biçimine ve ortamına beslenen derin özlem duygularının oluşturduğu üçlü bir motif söz konusudur.

Tüm bunların arasında, şiirlerde kendini bazen gösteren bir motif daha yer almaktadır: Stalin rejiminin aydınlara vurduğu darbe. Ahmatova sürgündeki oğlunun, ölen şair arkadaşları Tsvetayeva ve Mandelştam'ın adlarını anıp savaş öncesinde Özbekistan'a sürgün edilen aydınları şiirlerine konu yaparken, savaşın kanları arasında sıkışıp kalan bu yaranın hala Rusya'nın trajik gerçeklerinden olmaya devam ettiğini satır aralarında vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmatova, Anna. (1999). *Sobranie soçineniy v şeşti tomah, kniga pervaya 2*. Moskva: Ellis Lak.
- Ahmatova, Anna. (1990). *Soçineniya, tom II*. Moskva: Panorama,
- Çukovskaya, Lidiya. (1997). *Zapiski oh Anne Ahmatovoy, tom I*. Moskva: Soglasie.
- Erenburg, İlya. (1954). *Soçineniya v pyati tomah, tom*, Moskva: Gosud. İzd., Hudojestvennaya Literatura,
- Haight, Amanda. (1976). *Anna Akhmatova: A poetic Pilgrimage*, Oxford University Press.

- Hrenkov, Dm. (1989). *Anna Ahmatova v Peterburge, Petrograde, Leningrade*. Lenizdat.
- Ob Anne Ahmatovoy, stih, esse, vospominaniya, pisma*. (1990). Lenizdat.
- Pasternak, Boris. (1989). *Sobranie soçineniy v pyati tomah, tom II*. Moskva: Hudojestvennaya Literatura.
- Şveysar, Viktoriya. (1992). *Bit i bitie Marini Tsvetayevoy*. Moskva: SP Interprint,
- Tsvetayeva, Marina. (1994). *Sobranie soçineniy v semi tomah, tom*. Moskva: Ellis Lak.
- Turgenev, İvan S. (1987). *Literaturnie i jiteyskie vospominaniya*. Moskva: İzdatelstvo "Pravda".
- Yesenin, Sergey. (1990). *Sobranie soçineniy v dvuh tomah..* Moskva: "Sovetskaya Rossiya".